

Magdalena Kwiecińska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0767-7626>

Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem

Bronisław Malinowski i Bronisław Piłsudski w Zakopanem. Tropy i konteksty

Bronisław Malinowski and Bronisław Piłsudski in Zakopane. Traces and contexts

Abstract

Bronisław Malinowski and Bronisław Piłsudski visited Zakopane at different times in their lives, and they met at the beginning of the second decade of the 20th century. At that time, Malinowski kept diaries, which are part of *A Diary in the Strict Sense of the Term* and concern the period from September to October 1911 and from August 1912 to January 1913. Reading them today is a reason to look at the circumstances of their creation in the context of events and people present in Zakopane at the time and, first of all, of the meetings of these two eminent scholars. Piłsudski was already an experienced field researcher, Malinowski was just planning to go into the field. The time that Malinowski described in the diaries is also the period of activity of the Ethnology Section of the Tatra Society established by Piłsudski to support the activities of the Tatra Museum. The museum and the section brought together Polish scientists and artists mentioned in Malinowski's diaries. Did Malinowski and Piłsudski talk about ethnology when they met in Zakopane? Did Malinowski learn from Piłsudski's scientific experience?

Key words: Bronisław Malinowski, Bronisław Piłsudski, Zakopane, diaries, ethnographic research, the Ethnology Section of the Tatra Society

Bronisław Malinowski i Bronisław Piłsudski bywali w Zakopanem w różnych okresach swojego życia, a spotkali się na początku drugiej dekady XX wieku. W tym czasie Malinowski prowadził dzienniki, które są częścią *Dziennika w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* i obejmują okres od września do października 1911 i od sierpnia 1912 do stycznia 1913 roku. Odczytanie ich na nowo stało się pretekstem do spojrzenia na okoliczności ich powstania w kontekście wydarzeń i osób obecnych wówczas w Zakopanem, a przede wszystkim

spotkań tych dwóch wybitnych uczonych. Piłsudski był już wówczas doświadczonym badaczem terenowym, Malinowski dopiero planował wyruszenie w teren. Czas, który Malinowski opisał, przypadał na okres działalności Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego, którą powołał Piłsudski, by tym sposobem wspierać działalność statutową Muzeum Tatrzańskiego. Muzeum i sekcja skupiały wybitne postacie polskiej nauki i sztuki wspomniane w dziennikach. Czy spotykając się w Zakopanem Malinowski i Piłsudski rozmawiali o etnologii? Czy Malinowski czerpał wiedzę z doświadczeń Piłsudskiego?

Słowa kluczowe: Bronisław Malinowski, Bronisław Piłsudski, Zakopane, dzienniki, badania terenowe, Sekcja Ludoznawcza Towarzystwa Tatrzańskiego

Odebrano / Received: 8.03.2023

Zaakceptowano / Accepted: 15.06.2023

Wstęp

Malinowski bywał w Zakopanem w dzieciństwie z rodzicami – w ostatnich dwóch dekadach XIX wieku i później w 1922 roku – z matką, a także z żoną i córką (Kubica 2017). W tym czasie planował kupić dom na Olczy (Żuławski 2016: 226, 227) jednak marzenie o własnej rezydencji zrealizował w kolejnych latach w północnych Włoszech. Jego pobyty w Zakopanem pod różnymi adresami zawsze mieściły się w pobliżu adresów Piłsudskiego, a najczęściej na Olczy – wówczas wsi, a dzisiaj dzielnicy Zakopanego. W swoich dziennikach – po kilku dekadach wydanych jako część *Dziennika w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* – wspomina Piłsudskiego w sposób lakoniczny, lecz znaczący dla poznania nowych wątków w dziejach etnologii (Malinowski 2002: 150-292). Stanowią one interesujące tropy do zrekonstruowania kontekstów ich spotkań, a tym samym ukazania fragmentu historii nauki.

Piłsudski, który na początku XX wieku przyjechał do Zakopanego był już doświadczonym terenowcem i cenionym na świecie uczonym. Badania prowadził w tragicznych okolicznościach, bo jako carski zesłaniec na Sachalinie. Podczas kilkunastoletniej katorgi zainteresował się kulturą rdzennych ludów: Ajnów, Niwchów (Giliaków), Goldów i Oroków, i prowadził obserwacje uczestniczące. Tymczasem Malinowski, młodszy o 18 lat deklarował się wówczas jeszcze jako „badacz gabinetowy” i dopiero planował wyruszenie w teren (Kubica 1982: 75, 91). Dzienniki, które odnoszą się do zakopiańskiego epizodu w jego życiu obejmują okres od września do października 1911 i od sierpnia 1912 do stycznia 1913 roku. Są interesującym źródłem do poznania nieoczywistych spotkań dwóch wybitnych etnologów, którzy bywali w tych samych miejscach i mieli wspólnych znajomych w ówczesnej Stacji Klimatycznej (w 1886 roku Zakopane otrzymało status uzdrowiska). Zapiski Malinowskiego przypadają także na okres aktywności członków Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego (dalej: TT), którą Piłsudski powołał w 1911 roku, by tym sposobem wspierać działalność statutową Muzeum Tatrzańskiego.

Konteksty

Zakopane początku XX wieku przyciągało licznych artystów, literatów, muzyków i uczonych walorami uzdrowiskowymi. Przyjeżdżali, by się leczyć, korzystając z kuracji w Zakładach Wodoleczniczych doktora Andrzeja Chramca (zlokalizowanych w dolnej części miejscowości) lub doktora Bronisława Chwistka przy Krupówkach albo w Sanatorium dla chorych piersiowo doktorstwa Bronisławy i Kazimierza Dłuskich w Kościelisku. Część z nich już tu pozostała i z zaangażowaniem starała się poprawić warunki życia w „Klimatyce”, która dopiero w 1933 roku stała się miastem. Nie sposób wymienić nazwisk wszystkich znanych osób widywanych pod Tatrami, ale w kontekście poniższych rozważań warto zwrócić uwagę na tych, których dokonania stały się dla Piłsudskiego istotne dla rozwoju szeroko rozumianej etnografii Podhala i są wspomniani w dziennikach Malinowskiego. Byli to Włodzimierz i Alfonsyna Dzieduszyccy, Jan Gwalbert Pawlikowski, Konrad Nikorowicz, Tadeusz Kornilowicz, Bronisława Dłuska z domu Skłodowska (siostra Marii Skłodowskiej-Curie) i jej mąż Kazimierz, Karol Szymanowski, Artur Rubinstein, Stanisław Eljasz-Radzikowski, Wojciech Gerson, Rafał Malczewski, Stanisław Witkiewicz i jego syn, Witkacy, Tymon Niesiołowski, Aniela Zagórska, Kazimiera i Jerzy Żuławscy, Władysław Orkan, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Julian Krzyżanowski, Stefan Żeromski, Henryk Sienkiewicz, Jan Kasprowicz i wielu innych. Środowisko Zakopanego współtworzyli wówczas także wybitni uczeni: Kazimierz Nitsch, Jan Łoś, Jan Rozwadowski, Adam Fischer, Franciszek Bujak, Mieczysław Limanowski. Ten ostatni, geolog i geograf był nauczycielem Witkacego, później profesorem uniwersytetu w Wilnie. W 1904 roku otrzymał od zarządu Towarzystwa Muzeum Tatrzańskie stypendium na prowadzenie badań geologicznych i petrograficznych w Tatrach, następnie podjął współpracę z Muzeum Dzieduszyckich we Lwowie (Kwiecińska 2002a). W Muzeum Tatrzańskim opracował nową i oryginalną ekspozycję geologiczną ilustrującą i wyjaśniającą budowę Tatr oraz ich orogenezę. Autorem plansz *Wyspy prątrzańskie* i *Pejzaż tryasowy*, narysowanych zgodnie ze wskazówkami Limanowskiego, był nastoletni Witkacy.

Z Zakopanem związali się także etnografowie amatorzy: Maria i Bronisław Dembowsky oraz Bronisława Giżycka, często pomijana i zapomniana, choć była osobą bardzo zasłużoną w działaniach na rzecz rozwoju Sekcji Ludoznawczej TT podczas nieobecności Piłsudskiego¹. Giżycka prowadziła badania etnograficzne na Podhalu, Spiszu i Orawie (Kwiecińska 2022b). Była doskonale zorientowana w terenie i poleciła Piłsudskiemu wsię na Orawie do etnograficznej eksploracji. Pisała do niego z Zakopanego:

¹ W latach 1912–1913 przez kilka miesięcy Piłsudski przebywał za granicą, by uzupełnić edukację – ukończenie studiów było bowiem warunkiem zatrudnienia w Uniwersytecie Jagiellońskim, o które się starał. W tym celu wyjechał za granicę i zdobywał wiedzę kolejno w Pradze i Neuchâtel, a następnie w Lozannie, Paryżu, Brukseli, Londynie, Berlinie i Wiedniu.

Zapytuje Pan jakąś cichą wioskę, gdzie mógłby Pan pracować, ale czy to ma być w Austrii czy na Spiżu, czy Orawie? Nie widziałam równie ładnie położonej wsi z masą b. ładnych stylowych domów jak Piekielnik na Orawach, blisko od Czar. Dunajca, wieś na granicy Austrii i Węgier, o kilka set kroków tuż jest Załuczne już w Polsce, lud miły uprzejmy, b. zesłowaczony, mówią dobrze po polsku. A czytać nie umieją tak dalece, że się modlą na słowackich książkach, tam można by wielostronnie pracować (List Bronisławy Giżyckiej, 29 IV 1913, AMT, sygn. AR/164, AMT).

Rok wcześniej Piłsudski dzielił się swoimi spostrzeżeniami z terenu ze Stanisławem Witkiewiczem i pisał:

Trzeba by zwrócić uwagę na Spiż i Orawę i badaniem naszych rodaków tam rozsianych podtrzymać ich w walce obcych zachłaniających ich elementów. (...) Aprobatę na wydawanie [„Rocznika Podhalańskiego”] mam już ze strony prof. I. Baranowskiego, prof. Pawlikowskiego i prof. Bujaka (Piłsudski 2016: 60-61).

Ważnym miejscem spotkań ówczesnej elity był dwór Zamoyskich w Kuźnicach, gdzie Jadwiga prowadziła Szkołę Domowej Pracy Kobiet dla dziewcząt pochodzących z różnych warstw społecznych. Tam też przez pewien czas mieszkał Piłsudski, gdy wrócił z zesłania i po raz pierwszy przyjechał pod Tatry. W kolejnych latach często odwiedzał Zamoyskich, z którymi łączyła go serdeczna przyjaźń.

W Zakopanem – tropy

W 1890 roku Lucjan Malinowski, ojciec Bronisława, kupił parcelę w Zakopanem na osiedlu Chramcówki i wybudował tam dwie wille (Kubica 2017: 17). W latach 1894-1895 właścicielami domów stojących w sąsiedztwie Malinowskich byli profesorowie, Piotr Chmielowski i Bolesław Wilczyński, a także Stanisława Joteyko (Almanach Tatrzański 1894/95: 3). Osiem lat później, po śmierci Lucjana rodzinna własność została sprzedana, nastąpił podział gruntów i część z nich przypadła Bronisławowi, a willa przechodziła z rąk do rąk. Dzięki uprzejmości obecnych właścicieli poznałam historię tego miejsca i osób z nim związanych. Małoletni wówczas Bronisław został spadkobiercą części parceli z przynależnościami (przed sądem reprezentował go krakowski adwokat Wilhelm Dadleż). W 1907 roku willę Malinowskich kupiła Antonina Jasieńska, która wyszła za mąż za Konrada Nikorowicza i stąd obecna nazwa willi Konradówka². Nikorowiczowie prowadzili tam pensjonat, gdzie ponoć bywał Piłsudski: „wiemy to z odbytej

² Konrad Nikorowicz (1866-1946) był prezesem Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego w latach 1910-1912, członkiem Sekcji Ludoznawczej TT. Drugi dom, o którym wspomina Grażyna Kubica to dawna willa Tolin, której nazwa powstała od imienia Antoniny. Stała do późnych lat 70. zeszłego wieku, gdy ją zburzono, a następnie postawiono w tym miejscu budynek sądu.

tu transakcji sprzedaży kolekcji obrazków na szkle przedstawiających Św. Jana (tzw. Nepomuków), które Bronisław sprzedał Konradowi” (Willa Konradówka 2023). Być może Nikorowicz kupił obrazy, które Piłsudski lub raczej Giżycka znalazła w terenie, bo ten odbywał wtedy studia za granicą (Kwiecińska 2023), a następnie podarował do Muzeum Tatrzańskiego. W zbiorach zakopiańskiej placówki są bowiem cztery obrazy malowane na szkle, które w 1912 roku przekazał Nikorowicz.

W drugiej dekadzie XX wieku Malinowski przyjeżdżał do Zakopanego i mieszkał na Olczy. Lubił to „przedmieście Zakopanego”, jak pisał 16 XII 1912 roku w liście do Kazimierzy Żuławskiej (Żuławski 2016: 139). Mieszkając u Marduły (imię nieznane)³, prowadził dziennik, z którego dowiadujemy się, że chodził do centrum piechotą przez Bachledzki Wierch. Czasami zatrzymywał się na osiedlu Burdel (dzisiejsza Pardałówka) u Tadeusza Nalepińskiego, poety i przyjaciela (Malinowski 2002: 213). Bywał też na osiedlu Gawlaki, a najczęściej w domu aptekarza Ferdynada Tabeau, gdzie jadał obiady i kolacje oraz odbierał pocztę⁴. Apteka mieściła się w domu Jana Krzeptowskiego przy ul. Krupówki 19, a wcześniej, przez kilka lat, pierwsza siedziba Muzeum Tatrzańskiego; budynek ten już nie istnieje. Tabeau był człowiekiem zamożnym i ponoć wsparł finansowo podróż Malinowskiego do Australii w 1914 roku, w której badaczowi towarzyszył Witkacy⁵. Malinowski bywał również w willi Łada przy ul. Chałubińskiego 7 (w tym miejscu obecnie stoi willa Palace, oddział Muzeum Tatrzańskiego) i odwiedzał Żuławskich. Juliusz Żuławski zapisał we wspomnieniach:

Wracam, do Łady (...), do roku 1912 i lat następnych. Sławny potem na cały świat etnolog i socjolog Bronisław Malinowski – rówieśnik mojej matki – zjawiał się w Ładzie dość często i równie często znikał. Jego kartki i listy pochodzą z samych chyba początków świetnej naukowej kariery, jaką zrobił dzięki uniwersytetowi londyńskiemu. Adres nadawcy na jednej z kartek: 16, Fitzroy Street, London W. – był może jego pierwszym londyńskim adresem? Tymczasem – 11 XII 1912 – pisze jeszcze z Krakowa (Karmelicka 22) do Zofii Hanickiej w Zakopanem, ul. Chałubińskiego 9, willa Łada (Żuławski 2016: 138).

³ Gdy w dzieciństwie Malinowski uczył się gry na skrzypcach u Marduły, czasami wraz z matką mieszkali w jego domu (Kubica 2002: 12). Jest duże prawdopodobieństwo, że pochodził on z rodziny Mardułów o przydomku Sobala.

⁴ Ferdynand Tabeau (1858-1919) był pierwszym zakopiańskim aptekarzem, należał do Towarzystwa Opieki nad Spiszem i Orawą, zbierał książki i urządzał biblioteki dla mieszkańców tych terenów. Był członkiem Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Opiekował się bursą przy Szkole Drzewnej w Zakopanem, działał w Towarzystwie Tatrzańskim.

⁵ Informacja od dr Anny Żakiewicz zawarta w ekspertyzie do obrazu „Portret Krystyny i Ludwika Fischerów” autorstwa Witkacego, który został zakupiony do zbiorów Muzeum Tatrzańskiego w 2014 roku. Ekspertyza jest przechowywana w dokumentacji Działu Sztuki Muzeum Tatrzańskiego.

Dwa lata później, 27 II 1914 roku Malinowski informował Żuławską: „w początkach czerwca wyjeżdżam na jakie dwa lata z Europy” (Żuławski 2016: 140, 141).

Piłsudski przyjechał do Galicji w 1906 roku z kilkunastoletniego zesłania. Zamieszkał w Krakowie przy ulicy Topolowej 16 (po zmianie administracyjnej dom ma numer 18), gdzie zaprosił go Józef, jego brat. Tymczasem Malinowski do 1906 roku mieszkał pod numerem 24 przy tej samej ulicy. Piłsudski przebywał na stałe – ale z przerwami – w Zakopanem w latach 1911-1914 i mieszkał w willi Kornilowiczówka, która należała do Tadeusza Kornilowicza⁶. Mieszkali tu również Oktawia i Adaś Żeromscy, często bywał Stefan Żeromski, a także Malinowski, który 19 VIII 1912 roku zanotował: „spacer na Bystre do Korn[ilowicza]. Piłsudski. Za dużo z nim rozmawiam, wychodzę ze skupienia” (Malinowski 2002: 174). Mimo tej konstatacji następnego dnia poszli razem do apteki Tabeau (Malinowski 2002: 175). Ostatnie notatki w dzienniku Malinowski prowadził, gdy przeniósł się do Witkacego, do willi Nosal na Bystrem, gdzie w latach 1912-1915 Maria Witkiewiczowa prowadziła pensjonat. Tymczasem w połowie listopada 1913 roku w pokoju Witkacego zamieszkał Piłsudski, który w liście do Kornilowicza napisał:

Pani Witkiewiczowa prosi mię przenieść się do pokoju Stasia, który jedzie do Lowrany do ojca i bym miał opiekę nad dwiema kobietami – nad nią i panną Janczewską. I ja się zgodziłem, tym bardziej, iż z żołądkiem mym nie dobrze i każe mi Woyczyński bardzo regularnie i odpowiednio odżywiać się (Dall 2003: 116-117).

Sekcja Ludoznawcza Towarzystwa Tatrzańskiego – tropy

Pomimo usilnych starań Piłsudskiemu nie udało się zrealizować zamierzeń dotyczących pracy naukowej w Uniwersytecie Jagiellońskim. Wyjechał więc do Zakopanego, gdzie rozpoczął etnograficzne badania terenowe nad góralszczyzną Spisza, Podhala i Orawy w ramach Sekcji Ludoznawczej TT (Kwiecińska 2017). Jako pierwszy rozpoczął wielowątkowe badania na Podtatrzu. Pomocne do tych działań były kwestionariusze, które przepisano z różnych, dostępnych publikacji ludoznawczych. Służyły one także za wskazówki dla kolekcjonerów zabytków. W rękopisie sprawozdawczym sekcji odnotowano:

wobec potrzeby mieć przygotowane kwestionariusze pomocnicze przy zbieraniu wiadomości. Prof. Langer obiecuje przejrzeć „Wisłę” i „Lud” i wybrać NN, w których kwestionariusze o poszczególnych kwestiach były drukowane. P. Piłsudski zaznacza, że będą one przepisane przez kilka panien, które obiecały w tym swą pracę ofiarować (Księga protokołów 1911-1914 i 1918-1919, sygn. AR/163, p. 14, AMT).

⁶ Tadeusz Kornilowicz (1880-1940) był działaczem społecznym, m.in. w dziedzinie ochrony przyrody Tatr. Należał do Towarzystwa Tatrzańskiego. Był mężem Jadwigi Sienkiewicz, córki Henryka.

Dzienniki zakopiańskie Malinowskiego przypadają właśnie na okres realizowanego przez Piłsudskiego wizjonerskiego planu, który obejmował opracowanie bibliografii ludoznawczej i kwestionariusza do badań terenowych, organizowanie odczytów i pogadanek tematycznych, wycieczek krajoznawczych, publikowanie artykułów naukowych, zbieranie okazów etnograficznych, realizowanie nagrań muzyki i gwary podhalańskiej, stałą współpracę z Muzeum Tatrzańskim i sąsiadującymi instytucjami na Słowacji w celu prowadzenia etnografii porównawczej. Prawdopodobnie Malinowski uczestniczył w zamiarach Piłsudskiego, bo w dzienniku pod datą 7 X 1911 roku odnotował: „rozmowa o planach i potrzebie robienia folkloru w Polsce” (Malinowski 2002: 158), natomiast w protokołach z posiedzeń Sekcji Ludoznawczej TT z dnia 2 I 1912 roku zapisano: „p. Piłsudski uprosił kilka osób, które obiecały przyjechać do Zakopanego z odczytami lub pogadankami z zakresu ludoznawstwa” (Księga protokołów 1911–1914 i 1918–1919, sygn. AR/163, AMT). W kolejnym roku, gdy Piłsudski odwiedził go na Olczy 14 VIII 1912 roku Malinowski zanotował: „przyszędł Piłs[udski]. Robi trochę przykre wra[ze]nie] swoimi kwasami i pretens[jami] – wykolejenie!”⁷ (Malinowski 2002: 165). Wieczorem wspomniał o nim jeszcze raz – „Piłs[udski] rozkładowy”, a być może także w kontekście prowadzonych rozmów – „sejmikow[anie]” (Malinowski 2002: 181). Pod koniec sierpnia (31 VIII 1912) znowu spotkał się z Piłsudskim (Malinowski 2002: 195), a na początku września odwiedziny wspominał słowami: „Piłsudski i Zielewiczówna przeskadzają mi” (Malinowski 2002: 197). Malinowski spotkał się z Piłsudskim także w kolejnym tygodniu i wówczas prowadzili długą rozmowę, ale nie pamięta na jaki temat (Malinowski 2002: 205). Następnego dnia znowu się widzieli, bo zapisał: „idę po powieść – Piłsudski” (Malinowski 2002: 206), a od czasu do czasu wpadali na siebie w Zakopanem tak, jak to się stało przy okazji odwiedzin u Stanisława Ignacego Witkiewicza (Malinowski 2002: 213). Malinowski wspomina jeszcze rozmowę z 18 X 1912 roku: „o możliwości pójścia na pow[iedzenie] *inteligent zmienia się co parę minut*” (Malinowski 2002: 232).

W pierwszym roku działalności sekcji odbył się odczyt Franciszka Bujaka *O sposobach badania współczesnej wsi polskiej*, który Malinowski odnotował w dziennikach i przy tej okazji wymienia także Piłsudskiego (Malinowski 2002: 178). Piątym prelegentem podczas kolejnych posiedzeń był Malinowski, który referował *Teoretyczne podstawy ludoznawstwa* (TT, sygn. AR/NO/243, AMT; Zborowski 1976: 88)⁸. Piłsudski natomiast wystąpił cztery razy i mówił *O sposobach zbierania okazów etnograficznych dla Muzeum w Zakopanem*, następnie o *Wrażeniach z wycieczki na Słowacyznę*, później przedstawił *Wspomnienia z podróży do Japonii*, a na koniec miał odczyt *Ajnowie*. Ten ostatni był

⁷ Kilkunastoletni pobyt na syberyjskim zesłaniu (1887–1905) doprowadził Bronisława Piłsudskiego do stanów depresyjnych, na które cierpiał do końca życia.

⁸ W tym czasie Malinowski wygłosił także dwa referaty w Akademii Umiejętności w Krakowie (Kubica 1982: 73).

biletowany i uczestnicy mieli okazję wysłuchać wystąpienia „ilustrowanego obrazkami świetlnymi” (Ogłoszenie, sygn. AR/NO/1017). Podczas nieobecności Piłsudskiego, spowodowanej jego studiami za granicą odczyt *O sposobach badania form gospodarczych na Podhalu* wygłosił Jan S. Lewiński, wykładowca London School of Economics. Malinowski był już wówczas naukowo związany z tą uczelnią.

W tym czasie Giżycka w zastępstwie Piłsudskiego starała się kontynuować działalność sekcji, więc prowadzili ze sobą korespondencję (Kwiecińska 2023). W jednym z listów pisała do Piłsudskiego: „we wtorek pogadanka M. Limanowskiego *Święto Wielkanocne w Sorrento* i z tym robota (goście płacą 50 k). Żuławski kręci się z obiecany odczytem, może Pan do niego napisze” (List Bronisławy Giżyckiej, 20 I 1913, sygn. AR/164, AMT). Na co otrzymała od niego odpowiedź z Neuchâtel: „Jeżeli brak odczytów i pogadań, to nie trzeba się tym przejmować, bo wszak to rzecz podrzędna. Główne, by kilka osób szczerze się zajmujących zbierało materiały, okazy” (List Bronisława Piłsudskiego, 31 III 1913, sygn. AR/164, AMT).

Piłsudski pisał listy także do Wydziału Towarzystwa Tatrzańskiego, w których obiecał wywiązać się z obowiązku wobec danej mu subwencji 150 koron, odnosił się do sprawozdania rocznego sekcji i wносił poprawki (List Bronisława Piłsudskiego, 2 I 1913, sygn. AR/NO/243, AMT). Zwraca uwagę, aby przed nazwiskiem Malinowskiego umieścić tytuł naukowy „dr”, a wszystkie sugestie zmian w sprawozdaniu komentuje zdaniem: „porobiłem pewne poprawki, które mi się wydawały ważnymi. Nie będąc jednak pewnym czy zostały one uwzględnione najuprzejmiej proszę Komisję redakcyjną przekontrolować czy poprawki są wniesione i o ile było by możebnem wnieść je do tekstu w każdym razie” (List Bronisława Piłsudskiego, 8 II 1913, sygn. AR/NO/243, AMT). Piłsudski po kilku miesiącach studiów opuścił Szwajcarię, po zwiedzeniu Muzeum Historycznego w Bernie wyjechał do Paryża, a następnie do Brukseli z zamiarem kontynuowania nauki, lecz ostatecznie przyjechał do Galicji, by na kilka lat osiąść w Zakopanem.

Zakończenie

Piłsudski i Malinowski prowadzili praktykę etnograficzną opartą na zasadach obserwacji uczestniczącej, która dla Malinowskiego stała się jednym z fundamentów ogłoszonej teorii funkcjonalizmu w naukowym opisie kulturowych zjawisk. Piłsudski już podczas pobytu na zesłaniu dążył do pełnego zrozumienia i opisanego zjawisk obserwowanej kultury, a znajomość lokalnego języka pozwalała mu na kompleksowe poznanie przedmiotu badań. Praktykę tę przeniósł kilka lat później na grunt podhalański. Wyprzedził w tym działaniu Malinowskiego, który w oparciu o późniejsze doświadczenia terenowe na Trobriandach wprowadził pojęcie „obserwacji uczestniczącej”, polegającej na długim przebywaniu i partycypacji niejako od środka w kulturze badanej społeczności. Piłsudski skupił w Sekcji Ludoznawczej TT intelektualistów, w których rozbudził zainteresowanie ludoznawstwem, a którzy z czasem podjęli się opracowania następujących tematów: 1) opis antropogeograficzny wsi na Podhalu, 2) sztuka drzewna na

Podhalu, 3) badania psychologiczne ludu podhalańskiego, 4) badania nad medycyną ludową na Podhalu, 5) muzyka podhalańska, 6) przesady przewodników góralskich. Zwracał także uwagę na konieczność dokonywania dokumentacji fotograficznej w terenie, czego rezultatem podczas posiedzenia sekcji była decyzja o zamieszczeniu w lokalnych pismach apelu „z prośbą o fotografowanie starych górali i budynków” (Księga protokołów 1911-1914 i 1918-1919, sygn. AR/163, AMT).

Piłsudski już wówczas opublikował artykuły – w języku angielskim: *Folklor Ajnów* („The Journal of American Folk-Lore” 1912), polskim: *Na niedźwiedzim święcie u Ajnów z wyspy Sachalin* („Sfinks” 1909), *Szamanizm u tubylców na Sachalinie* („Lud” 1909, 1910), *Trąd wśród Giliaków i Ajnów* („Lud” 1912). Nota bene Malinowski rozpoczął współpracę z „Ludem” w 1911 roku. Spośród licznych publikacji Piłsudskiego, a w kontekście naukowych dokonań Malinowskiego i książki *Życie seksualne dzikich*, na uwagę zasługuje *Poród, ciąża i poronienia u tubylców wyspy Sachalin* (wyd. 1909), wydana w języku polskim we Lwowie i po francusku w Paryżu. Podjęta tematyka w sposób nowatorski omawia kulturowo uwarunkowane zwyczaje i przeświadczenia związane z rolą społeczną kobiet i mężczyzn wśród Ajnów. Porusza kwestie płci, hermafrodytyzmu, bezpłodności i mieszańcowania. Piłsudski zamierzał też napisać artykuł o zasadach funkcjonowania rodziny w społeczności Ajnów i Giliaków (Staszek 2003: 161). Starał się przekonać Franza Boasa, by wydał jego prace w Ameryce (Dallais 2000: 184) oraz przygotowywał pracę w języku niemieckim *Almen-Viehzucht im Tatra-Gebirge in Polen* (wyd. 1916). Anna Kowalska-Lewicka napisała, że Piłsudski

był wybitnym badaczem i dokumentalistą (...). Był też pełen oryginalnych pomysłów, którymi szczerze dzielił się z otoczeniem. Pod tym względem często wyprzedzał epokę i wniósł wiele nowych idei do kultury polskiej, zwłaszcza do muzealnictwa. (Kowalska-Lewicka 2002: 235).

Zamierzał utworzyć szkołę etnograficzną w Krakowie (Kowalska-Lewicka 2003: 55), w której specjaliści prowadziliby dwa rodzaje kursów – pierwsze dla naukowo pracujących etnografów, a drugie o charakterze popularnym „dla najszerszych warstw mających pomagać w gromadzeniu materiałów ludoznawczych” (Zborowski 1976: 70-71).

Nieszczęśliwe zbiegi okoliczności, które towarzyszyły Piłsudskiemu przez całe dorosłe życie sprawiły, że nie osiągnął poziomu akademickiego i nie znalazł się w środowisku uczonych. Pozostał na uboczu, a jego dokonania w cieniu kariery Malinowskiego. Dowodem tego są między innymi słowa Edmunda R. Leacha, który zwracał uwagę na innowacje wprowadzone do etnografii właśnie przez Malinowskiego:

on naprawdę ustawił swój namiot w środku wioski, nauczył się języka krajowców w formie potocznej i zaczął obserwować bezpośrednio, jak jego sąsiedzi trobriandcy zachowują się w ciągu dwudziestu czterech godzin codziennego życia i pracy. Żaden Europejczyk nigdy przedtem nic takiego nie zrobił (Kubica 1982: 84).

Piłsudski, którego cenili Franz Boas i Alfred Van Gennep, mimo fundamentalnych dokonań na polu etnologii, zarzucił swój dalszy rozwój, zajął się pracą skierowaną na wdrażanie pionierskich metod rozwoju muzealnictwa. Połączył badania terenowe z praktyką i teorią w zakresie kolekcjonerstwa, które rozwinął z myślą o przyszłości Muzeum Tatrzańskiego, a najważniejsze tezy spisał w 1913 roku w memoriale *Muzeum Tatrzańskie im. T. Chałubińskiego w Zakopanem: zadania i sposoby prowadzenia działu ludoznawczego*. Inaczej wiodła droga naukowej kariery Malinowskiego zwieńczona światowym sukcesem. Czy spotykając się w Zakopanem dyskutowali o etnologii i badaniach terenowych? Tropy i konteksty ich spotkań, które można odnaleźć w dziennikach, wskazują na duże prawdopodobieństwo prowadzonych przez nich na ten temat rozmów.

Bibliografia

- Dall L. 2003. Bronisław Piłsudski w Zakopanem. [W:] A. Liscar, M. Sarkowicz (red.), *Bronisław Piłsudski (1866-1918). Człowiek – Uczony – Patriot*. Zakopane: Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego, Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego, 109-118.
- Dallais P. 2000. The Collected Works of Bronisław Piłsudski, volumes 1-2. *The Swiss Journal of Sociocultural Anthropology* (5), 184-185.
- Kowalska-Lewicka A. 2002. Bronisław Piotr Piłsudski (Ginet-Piłsudski) (1866-1918). [W:] E. Fryś-Pietraszewska, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss (red.), *Etnografowie i ludoznawcy polscy* (1), 232-235.
- Kowalska-Lewicka A. 2003. Dyskusja po referacie Jana Staszla Związki Bronisława Piłsudskiego z Akademią Umiejętności w Krakowie w świetle listów do Kazimierza Nitscha i Jana Rozwadowskiego (1911-1916). *Prace Komisji Historii Nauki PAU* (5), 53-59.
- Kubica G. 1982. Bronisław Malinowski – szkic biograficzny. *Lud* (66), 61-100.
- Kubica G. 2017. „Idylla ponicka”, czyli Bronisław Malinowski i góralszczyzna. *Zeszyty Rabczańskie* (5), 9-30.
- Kubica G. 2002. Wstęp. [W:] B. Malinowski. *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 5-36.
- Kwiecińska M. 2017. O badaniach etnograficznych i spostrzeżeniach na temat rękodzielnictwa na Podhalu. *Rocznik Podhalański* (12), 21-37.
- Kwiecińska M. 2022a. Organizacja Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem w pierwszych dziesięcioleciach jego istnienia a działalność Muzeum Dzieduszyckich we Lwowie. [W:] M. Dzieduszycka (red.), *Wokół przyrodniczych pasji Dzieduszyckich*. Warszawa: Związek Rodowy Dzieduszyckich herbu Sas, 78-105.
- Kwiecińska M. 2022b. Kobiety życzliwe góralszczyźnie. *Tatry* (82), 174-176.
- Kwiecińska M. 2023. Listy Bronisławy Giżyckiej i Bronisława Piłsudskiego w sprawie Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego. *Wierchy* 2023 (za 2021), nr 87, s. 173-196.
- Malinowski B. 2002. *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Piłsudski B. 2016. List trzeci. [W:] A. Kuczyński (oprac.), *Kochany Wujaszku. Listy Bronisława Piłsudskiego do Stanisława Witkiewicza*, Zakopane: Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa

- Chałubińskiego w Zakopanem – Sulejówek: Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, 59-63.
- Spis domów na obszarze stacji klimatycznej w Zakopanem. 1894/95. *Almanach Tatrzański*, 3-7.
- Staszek J. 2003. Związki Bronisława Piłsudskiego z Akademią Umiejętności w Krakowie [W:] A. Liscar, M. Sarkowicz (red.), *Bronisław Piłsudski (1866-1918). Człowiek – Uczony – Patriotą*. Zakopane: Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego, Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego, 131-182.
- Zborowski J. 1976. Z dziejów ludoznawstwa i muzealnictwa na Podhalu. *Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie* (6), 35-115.
- Żuławski J. 2016. *Z domu*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Archiwalia

- Księga protokołów 1911-1914 i 1918-1919, archiwum MT [dalej: AMT], sygn. AR/163.
- List Bronisławy Giżyckiej, 20 I 1913, AMT, sygn. AR/164.
- List Bronisławy Giżyckiej, 29 IV 1913, AMT, sygn. AR/164.
- List Bronisława Piłsudskiego, 31 III 1913, AMT, sygn. AR/164.
- Towarzystwo Tatrzańskie [dalej: TT] 1913/19-28, AMT, sygn. AR/NO/243.
- List Bronisława Piłsudskiego, 2 I 1913, AMT, sygn. AR/NO/243.
- List Bronisława Piłsudskiego, 8 II 1913, AMT, sygn. AR/NO/243.

Źródła internetowe

- Willa Konradówka, <https://willakonradowka.pl/historia/>, 25.02.2023.

Autorka:

Dr Magdalena Kwiecińska

e-mail: mkwiecinska@muzeumtatrzańskie.pl

